

Research Paper

Investigating the Relationship between National Identity and Clan Divergence in Mamasani and Rostam CountiesSoheila Lashkari¹ * Asghar Mirfardi²

1. Ph.D. Student of Sociology, Department of Sociology and Social Planning, College of Economics, Management and Social Science, Shiraz University, Shiraz, Iran

2. Associate Professor of Sociology, Department of Sociology and Social Planning, College of Economics, Management and Social Science, Shiraz University, Shiraz, Iran

DOI: <https://doi.org/10.22034/ipsa.2024.521>

Receive Date: 14 August 2024

Revise Date: 11 October 2024

Accept Date: 18 October 2024

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract**Introduction**

One of the issues that has been paid attention to in countries with ethnic diversity is the level of intergroup integration. Iran is a diverse society, ethnically. The mechanisms and elements that shape national identity and its consequences for society have highlighted the importance of paying attention to this axis in social and political sciences. National governments, especially in developing countries, are placed in the scope of a group of local, ethnic, and subcultures at three ethnic (local), national, and global levels. The encounter and opposition of these three levels have had positive and negative aspects, which according to most sociological thinkers, its negative dimension is prominent in developing countries and has caused very heavy social costs for national cohesion (Fakuhi, 2009: 136). Ethnic and national identities are forms of collective identity. Iran is one of the countries that has ethnic diversity, the multitude and diversity of the ethnic groups that make up the Iranian society has turned it into an ethnic mosaic and a multi-ethnic society. Despite this ethnic diversity, the national identity has not decreased in the historical transition in Iran. The presence and life of different ethnicities such as Persians, Azeris, Kurds, Baluchs, Turkmens, Arabs, and Lors together and within the framework of a single political geography, shows the ethnic-cultural diversity in Iran. Despite the harmony, empathy, and peaceful coexistence in the relations of Iranian ethnic groups, at times, different levels of tension, conflict, and crisis of sovereignty have emerged (Maqsoudi, 2010: 15). In fact, the basis of national cohesion can be seen in the creation of a relatively identical identity, harmony and convergence between multiple identities (Hajjani, 2008: 145). National identity is a set of positive attitudes towards elements and factors that are integrated and identity-giving, which exist at the level of behavior and mentality of individual citizens of a country as a political unit (Skinner, 2006: 271). Mamsani region (Memsani and Rostam counties) is one of the regions of Fars province, where most of its residents are from the Ler ethnic group, which was under tribal and tribal relations in the past. Mamsani's great clan consists of five clans: Bekash, Rostam, Javed, Dushan-Ziari, and Mahor Milati. Symptoms of national identity such as paying attention to ancient rituals and pride in Iranian cultural and historical heritage have existed in Mamsani region for a long time (Mirfardi, 2017). There has been a type of tribal

◆ * Corresponding Author:

Asghar Mirfardi, Ph.D.

E-mail: Amirfardi@shirazu.ac.ir

structure and feeling of belonging to the nation and tribe and the formation of spatial boundaries and identity since the distant past due to political and social issues in Mamsani region, which has been challenging. Based on some research (for example, Mirfardi, 2017), today despite the political and social transformations, in some cases tribal ideas are prominent in this region. Considering that there is not enough scientific knowledge about the level of clan divergence in connection with national identity in Mamasani and Rostam Counties, this research deals with the issue of what is the relationship between national identity and clan divergence among people living in Mamsani and Rostam counties?

Materials & Methods

Using the survey method, a structured questionnaire was used for data collection. The sample size was 450 residents of Mamasani and Rostam counties selected using a multi-stage cluster random sampling method. The factor analysis and Cronbach's alpha were used to evaluate the validity and reliability of the questionnaire, respectively. A questionnaire developed by Mirfardi and Salamatian (2022), was used for national identity measurement, and a self-administered questionnaire was used for clan divergence measurement. Data were analyzed using SPSS software.

Results & Conclusion

The findings showed that the average level of tribal divergence and the level of national identity and its dimensions (territorial, political, economic and cultural) among people living in Mamsani and Rostam counties is higher than the expected average. The findings showed a positive and significant relationship between national identity and its dimensions with tribal divergence. There was no significant difference between the clan divergence of women and men, and there was no significant difference between the clan divergence according to the job type. Multiple regression showed that the independent variables explain nearly 12% of the variance of the dependent variable. Strengthening national values and culture can help to improve integration at local and national levels.

Keywords: National Identity, Clan Divergence, Mamasani County, Rostam County.

References

- Ahmadi, H. (2019); Iranian national foundations: the theoretical framework of citizen-oriented national identity, Tehran: Research Center for Cultural and Social Studies. (In Persian)
- Ashraf, A. (2013); The Crisis of National and Ethnic Identities in Contemporary Iran, Tehran: Research and Human Development Institute. (In Persian)
- Cohen, A. P. (1982). Belonging: the experience of culture. *Belonging: Identity and social organisation in British rural cultures*, 1-17.
- Deleny, T. (2016); Classical social theory: investigation and application, translated by Behrang Sediqi, Vahid Toloui and Atefeh Yazdan-Panah, Tehran: Ney Publishing. (In Persian)
- Drake, C. (2019). National integration in Indonesia: Patterns and Policies. University of awaii Press.

- Fakuhi, N. (2010). Assimilation and conflict in identity and ethnicity, Tehran: Azin Gol. (In Persian)
- Ghanbari Barzian, A. and Zahirinia, M. (2023). "Ethnic identity in Iranian society: convergence or divergence (systematic review of quantitative studies from 2013 to 2014)". *Iranian Social Issues Quarterly*, 14(2), 227-252. (In Persian)
- Ghasemi, A., Khorshidi, M., & Heidari, H. (2012). "Integration of national and ethnic identity in Iran and the approach of Iranian peoples to national unity and the right to self-determination". *Social Sciences*, 18(55), 57-92. doi: 10.22054/qjss.2012.886. (In Persian)
- Gorjizadeh, M., Golperor, M. (2011). "The effect of local characteristics of political culture on election contests in Iran (case study, Mamsani city)", *Political Sociology Monthly*, 9, 161-170. (In Persian)
- Guan, T., Luo, N., & Wang, L. (2022). "Ethnic identity, Chinese national identity, and intergroup attitudes of adolescents from an ethnic autonomous region in China". *Identity*, 22(2), 135-149.
- Hafeznia, M., & Sadeghi, V. (2021). "Exploring the Relationship between Tribalism and Political Participation (Case Study: Parliament Election in Mamasani Voting Zone)". *Journal of Geography and Regional Development*, 19(2), 91-55. doi: 10.22067/jgrd.2022.49954.0. (In Persian)
- Hajiyani, E. (2008). "Relationship Between National and Ethnic Identities Among Iranian Ethnic Groups". *Iranian Journal of Sociology*, 9(3.4), 143-164. (In Persian)
- Huff, S. T., Saleem, M., & Rivas-Drake, D. (2020). "Examining the role of majority group attitudes and bicultural identity integration on bicultural students' behavioral responses toward White Americans". *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 26(2), 149-162.
- Iran Statistics Center (2015). Census results of population and housing census of provinces and cities, Iran Statistics Center, www.amar.org.ir.
- Iranian Statistics Center (2022). Statistical yearbook of Fars province. Statistics related to the population of the cities of Fars province. www.amar.org.ir.
- Ishiyama, J. (2023). "Does ethnic federalism lead to greater ethnic identity? The case of Ethiopia". *Publius: The Journal of Federalism*, 53(1), 82-105.
- Jenkins, R. (2002). *Social identity*. Routledge. Translated by: Toraj Yarahamdi. Tehran: Shirazeh.

Jenks, C. (2014). *Subculture: fragmentation of society*. Translated by Hashem Aghabig Puri and Jalil Sahabi. Tehran: Jame-e-Shenasan Publications. (In Persian).

Jokar, K., Bakhshayeshi Ardestani, A., Bagheri, F., & Allah karam, A. (2021). "Investigating the situation of divergence and convergence of ethnic and religious minorities in the country (Kurdish and Baloch areas)". *Sustainable Development of Geographical Environment*, 3(5), 127-144. doi: 10.52547/sdge.3.5.127. (In Persian)

Kalantar Mehrjardi, A. & Gurbanpour, A. (2022). "Ethnicity in Iran; Decline of ethnic identity to tribal identity", *Iranian Political Sociology Monthly*, 5(12), 304-318. (In Persian)

Karimi Maleh, A. (2023). "Political Capital and National Identity; forewarning data about Contemporary Iran". *Research Letter of Political Science*, 18(2), 156-109. doi:10.22034/ipsa.2023.487. (In Persian).

Karimi, K., abtahi, M., & motalebi, M. (2020). "Ethnic policy in the Islamic Republic of Iran and its role in national security and cohesion". *Political Sociology of Iran*, 3(2), 889-905. doi: 10.30510/psi.2021.295947.2017. (In Persian)

Maghsoudi, M. (2001). *Ethnic changes in Iran, causes and contexts*, Tehran: Institute of National Studies. (In Persian)

Martiny, S. E., Froehlich, L., Soltanpanah, J., & Haugen, M. S. (2020). Young immigrants in Norway: The role of national and ethnic identity in immigrants' integration. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(2), 312-324.

Martiny, S. E., Froehlich, L., Soltanpanah, J., & Haugen, M. S. (2020). "Young immigrants in Norway: The role of national and ethnic identity in immigrants' integration". *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(2), 312-324.

Mirfardi, Asghar. (2016). *A sociological research about social transformations in Mamsani since the beginning of Pahlavi*, Shiraz, Iran: Persian Studies Foundation - Eram Shiraz Publishing House. (In Persian).

Mirfardi, A., & Salamatian, D. (2022). Investigating the Relationship Between National Identity and Environmental Behavior among Humanities Students in Shiraz University. *National Studies*, 22(4 (88)), 137-159. SID. <https://sid.ir/paper/413795/en>. (In Persian)

Mirmohammadi, D. (2004); *Discourses on national identity in Iran*, Tehran: Institute of National Studies. (In Persian)

- Mirzaie, S. A., & Eidi, M. (2020). Nationalism, Ethnicity and Ethnicism (Case Study of Bojnourd City). *Sociological Cultural Studies*, 11(1), 115-147. doi: 10.30465/scs.2020.5183. (In Persian)
- Moammar, K., Amini, A. A., & Athari Merianeh, S. A. (2023). Socio-cultural elements of Iliat - tribes and the constitutional movement and Islamic revolution in Iran; Critical review. *Research Letter of Political Science*, 18(4), 237-266. doi: 10.22034/ipsa.2024.498. (In Persian).
- Moghadas, A. A., & Haidari, A. (2008). "The Examination of the Effect of Attitudinal Variables on the Relationship Between Tribal and National identity in the Nourabad Mammassani City". *National Studies Journal*, 9(33), 151-177. (In Persian)
- Noraei, M. (2015). "An Analysis of ethnic diversity and Iranian identity from historical perspective". *Sociological Cultural Studies*, 6 (1), 73-83.
- Ozkrimli, O. (2013); *Theories of nationalism: a critical introduction*, Translator by Mohammad Ali Ghasemi, Tehran: Iranian Civilization Publications (Institute of National Studies). (In Persian)
- Pashaei, M., Elmi, M. & Ebrahimpour, D. (2023); "Comparison of the level of adherence of Turkish and Kurdish young women to national and ethnic identities", *Women and Family Studies*, 16(60), 181-201. (In Persian)
- Rahmanzadeh Heravi, M. (2013). *Race, nation and nation in Iran*, Tehran: Adine book. (In Persian)
- Rezaian, A. Vosoghi, M., & Sarukhani, B. (2018); "Sociological study of the areas of convergence and divergence of national identity and ethnic identity (case study: Lak tribe)". *Socio-cultural changes*, 16(2), 18-36. (In Persian)
- Safai, A., Behian, S., & Jahanbakhsh, A. (2021). "Sociological investigation of the role of political and social factors (ethnic schemas) affecting the creation of ethnic convergence among ethnic groups living in Ahvaz city", *Iranian Political Sociology Monthly*, 4(4), 390-450. (In Persian)
- Saifullahi, S. and Bastami, A. (2013). Effective social factors in the divergence of ethnic groups in Ilam province: study case: Dere Shahr city, *Sociological Studies of Iran*, 4(15), 9-27. (In Persian)
- Salimi Sobhan, M. Heydari, Jahangir & Nikjo, I. (2014); "Historical investigation and analysis of factors affecting the convergence and divergence of Iranian ethnic groups (case study: Kurdish people)", 8 (3), 75-98. (In Persian)
- Shamshiri, b. (2008). *An introduction to national identity*, Shiraz: Navid

- Publications. (In Persian)
- Skinner, J. (2006). Modernist anthropology, ethnic tourism and national identity: the contest for the commodification and consumption of St Patrick's Day, Montserrat. In *Tourism consumption and representation: narratives of place and self* (pp. 253-271). Wallingford UK: CAB.
- Skinner, J. (2006). Modernist anthropology, ethnic tourism and national identity: the contest for the commodification and consumption of St Patrick's Day, Montserrat. In *Tourism consumption and representation: narratives of place and self* (pp. 253-271). Wallingford UK: CABI.
- Smith, A.D. (2013). *Nationalism (theory, ideology, history) Vol. 1*, translated by: Mansour Ansari, Tehran: Institute of National Studies. (In Persian)
- Sohrabi-Samireh, Sh. Tawanbakhsh, M & Hazrati, Z. (2021); "The role of ethnicism and religious communities in social cohesion". *Sociological Research*, 15(1), 61-84. (In Persian)
- Stryker, S. (1987). Identity theory: Developments and extensions. In K. Yardley & T. Honess (Eds.), *Self and identity: Psychosocial perspectives* (pp. 89-103). John Wiley & Sons.
- Supratiknya, A. (2024). "Perception of National Identity in a Group of University Students in Yogyakarta, Indonesia". *Journal of Leadership, Accountability & Ethics* Vol. 21(1), 32-46. (In Persian)
- Supratiknya, A. (2024). Perception of National Identity in a Group of University Students in Yogyakarta, Indonesia. *Journal of Leadership, Accountability & Ethics* Vol. 21(1), 32-46.
- TadayyonRad, A., & Najafpour, S. (2022). Investigating the Effect of Political and Social Discrimination on Nationalist and Ethnocentric Political Participation (Case Study: Citizens of Different Ethnicities Residing in Ahvaz). *Research Letter of Political Science*, 17(2), 7-46. doi: 10.22034/ipsa.2022.463. (In Persian).
- Turner, J. (2014). *Contemporary Sociological theory times*, translation, Ali Asghar Moghadam and Maryam Soroush, Sociology Press.
- Zarghani, H., Sadeghi, V., & Hosseini, M.H. (2019). "Explaining the relationship between tribalism and socio-political demarcation (Case study: Mamsani city)". *Space Political Analysis*, 1(4), 239-251. (In Persian)

بررسی رابطه هویت ملی و واگرایی طایفه‌ای در شهرستان‌های ممسنی و رستم^۱

سهیلا لشکری^۱ * اصغر میرفردی^۲

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

۲. دانشیار بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: <https://www.samimnoor.ir/view/fa/SimilarityResult?ItemID=4872842192/5%>

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735790.1403.19.3.6.4>

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۷

یکی از مسائل مهم و مورد توجه در کشورهای دارای تنوع قومی، میزان همگرایی بین گروهی است. با توجه به تنوع طایفه‌ای در شهرستان‌های ممسنی و رستم، پژوهش حاضر، در پی بررسی رابطه هویت ملی و ابعاد آن و واگرایی طایفه‌ای در این شهرستان‌ها است. این پژوهش، به لحاظ روش، کمی و از منظر هدف، کاربردی و توسعه‌ای است و با روش پیمایشی انجام شده است. حجم نمونه، ۴۵۰ نفر بوده که به روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای، از بین افراد طوایف شهرستان‌های مورد نظر انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها نیز پرسش‌نامه ساخته شده بوده است. برای سنجش هویت ملی از پرسش‌نامه به کار گرفته شده توسط میرفردی و سلامتیان (۱۴۰۰) و برای سنجش واگرایی طایفه‌ای از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شده است. اعتبار پرسش‌نامه به روش سنجش اعتبار عاملی سنجیده شده و برای تعیین پایایی آن از هم‌آهنگی درونی به روش آلفای کرونباخ استفاده شد. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶، تجزیه و تحلیل شده‌اند. یافته‌ها نشان داد، بین هویت ملی و ابعاد آن با واگرایی طایفه‌ای، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. بین واگرایی طایفه‌ای زنان و مردان و همچنین، بین واگرایی طایفه‌ای با توجه به نوع شغل، تفاوت معناداری مشاهده نشد. رگرسیون چندمتغیره نشان داد، متغیرهای مستقل، نزدیک ۱۲ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. بر پایه یافته‌های پژوهش، تقویت ارزش‌ها و فرهنگ ملی می‌تواند به بهبود همگرایی در سطوح محلی و ملی کمک کند.

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

ایران، هویت ملی، واگرایی طایفه‌ای، شهرستان ممسنی، شهرستان رستم

* نویسنده مسئول:

اصغر میرفردی

پست الکترونیکی: Amirfardi@shirazu.ac.ir

۱. مقاله برگرفته از رساله دکتری سهیلا لشکری، با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی واگرایی طایفه‌ای در شهرستان‌های ممسنی و رستم»، به راهنمایی اصغر میرفردی است.

مقدمه

در جوامع امروزی، هویت ملی به‌عنوان یک عامل یکپارچه‌ساز ملی از جایگاه برجسته‌ای برخوردار است. دولت‌های ملی، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، در گستره گروهی از فرهنگ‌های محلی، قومی، و خرده‌فرهنگ‌ها در سه سطح قومی (محلی)، ملی، و جهانی قرار می‌گیرند. برخورد و تقابل این سه سطح، جنبه‌های مثبت و منفی‌ای داشته است که به‌نظر بیشتر اندیشمندان جامعه‌شناسی، بعد منفی آن در کشورهای در حال توسعه، برجسته بوده و سبب ایجاد هزینه‌های اجتماعی بسیار سنگینی برای انسجام ملی شده است (فکوهی، ۱۳۸۹، ۱۳۶). هویت‌های قومی و ملی، از شکل‌های هویت جمعی هستند. کشور ایران، جزو کشورهای دارای تنوع قومی است و فراوانی و تنوع اقوام، آن را به یک موزاییک قومیتی و جامعه چندقومی تبدیل کرده است. با وجود هم‌نوایی، همدلی، و همزیستی مسالمت‌آمیز در مناسبات اقوام ایرانی در برهه‌هایی نیز سطوح گوناگونی از تنش، منازعه، و بحران حاکمیت پدیدار شده است (مقصودی، ۱۳۸۰، ۱۵).

درواقع، بنیان انسجام ملی را می‌توان در ایجاد هویت نسبتاً یکسان، هم‌نوایی، و همگرایی میان هویت‌های متعدد دانست (حاجیان، ۱۳۸۷، ۱۴۵). هویت ملی، مجموعه‌ای از نگرش‌های مثبت به عناصر و عوامل یکپارچه و هویت‌بخش است که در سطح رفتار و ذهنیت یکایک شهروندان یک کشور به‌عنوان یک واحد سیاسی، وجود دارد (اسکینر^۱، ۲۰۰۶، ۲۷۱) و می‌تواند به نیرویی سازنده یا ویرانگر تبدیل شود (اشرف، ۱۳۸۳، ۱۳۵). هویت ملی، بستری برای گذر از اختلافات محلی، قومی، و تضادهای درون‌سرزمینی دیگر است.

بر پایه آخرین تغییرات انجام‌شده در سازمان فضایی ایران، استان فارس دارای ۳۷ شهرستان بوده (سالنامه آماری استان فارس، ۱۴۰۱) و دارای تنوع قومی و طایفه‌ای قابل توجهی است. منطقه ممسنی (شهرستان‌های ممسنی و رستم) از جمله مناطق استان فارس است که بیشتر ساکنان آن از گروه قومی لر هستند که از گذشته تاکنون، مناسبات ایلی و عشیره‌ای بر رفتارشان حاکم بوده است. ایل بزرگ ممسنی، از پنج طایفه بکش، رستم، جاوید، دشمن‌زیاری، و ماهور میلانی تشکیل شده است. از دیرباز، نشانگان هویت ملی، همچون توجه به آیین‌های باستانی و افتخار به میراث فرهنگی و تاریخی ایرانی، در منطقه ممسنی وجود

1. Skinner.

داشته است (میرفردی، ۱۳۹۶). برپایه برخی پژوهش‌ها (برای نمونه: میرفردی، ۱۳۹۶)، امروزه با وجود دگرگونی‌های سیاسی و اجتماعی، در پاره‌ای موارد، انگاره‌های طایفه‌ای در این منطقه برجسته است.

با توجه به اهمیت انسجام اجتماعی، بررسی روندهای واگرایی و همگرایی و پیوند آن با هویت ملی و سیاست‌گذاری جامعه در مناطقی همچون ممسنی، که از طایفه‌های پرشماری تشکیل شده است، ضرورت دارد. با وجود انجام پژوهش‌های گوناگون درباره هویت ملی (حاجیانی، ۱۳۸۷؛ میرمحمدی، ۱۳۸۷؛ قاسمی و همکاران، ۱۳۹۰؛ رضائیان و همکاران، ۱۳۹۸؛ میرفردی و سلامتیان، ۱۴۰۰)، اطلاعات علمی کافی درباره میزان واگرایی طایفه‌ای در ارتباط با هویت ملی وجود ندارد؛ از این رو، پژوهش حاضر در پی بررسی این مسئله است که «چه ارتباطی بین هویت ملی و واگرایی طایفه‌ای در بین افراد ساکن در شهرستان‌های ممسنی و رستم وجود دارد؟» در راستای پاسخ به پرسش پژوهش، این فرضیه اصلی مطرح شده است که «به نظر می‌رسد، بین هویت ملی و میزان واگرایی طایفه‌ای ساکنان شهرستان‌های ممسنی و رستم، رابطه معناداری وجود دارد. فرضیه‌های فرعی مورد بررسی پژوهش نیز عبارتند از اینکه: «به نظر می‌رسد، بین میزان واگرایی طایفه‌ای زنان و مردان طوایف شهرستان‌های ممسنی و رستم، تفاوت وجود دارد»؛ و «به نظر می‌رسد، بین میزان واگرایی طایفه‌ای ساکنان شهرستان‌های ممسنی و رستم، با توجه به نوع شغل آن‌ها تفاوت وجود دارد». افزون بر فرضیه اصلی، رابطه هر یک از ابعاد سرزمینی، سیاسی، تاریخی و فرهنگی هویت ملی با میزان واگرایی طایفه‌ای نیز تحلیل شده است.

۱. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های گوناگونی درباره هویت ملی و تعارض بین اقوام گوناگون انجام شده است؛ به عنوان نمونه، پژوهش مقدس و حیدری با عنوان «رابطه هویت طایفه‌ای و هویت ملی با تاکید بر متغیرهای نگرشی در شهر نورآباد ممسنی» (۱۳۸۷)، نشان داد که بین هویت ملی و هویت طایفه‌ای، همبستگی منفی و معناداری وجود دارد، اما بین متغیر انگیزه عقلانی و اعتماد اجتماعی با هویت ملی و طایفه‌ای، همبستگی معناداری وجود ندارد.

پژوهش نورایی با عنوان «تحلیلی درباره تنوع قومی و هویت ایرانی از نظرگاه تاریخی» (۱۳۹۴) نشان داد که دفع دشمنان مشترک، پیروزی ایرانیان در برابر بیگانگان، اسطوره‌ها،

تاریخ مشترک، و شکل‌گیری هویت ملی، مهم‌ترین زمینه‌های همگرایی اقوام ایرانی بودند. نتایج پژوهش روئین‌تن و همکاران با عنوان «مقایسه همگرایی هویت ملی و قومی در شهرهای کرمانشاه، سرپل ذهاب، صحنه و پاوه» (۱۳۹۸) نیز نشان داد که بین چهار شهر کرمانشاه، سرپل ذهاب، صحنه، و پاوه، تفاوت معناداری در مقایسه همگرایی هویت ملی و هویت قومی وجود ندارد و میانگین به‌دست‌آمده نیز تفاوت معناداری را نشان نداد.

پژوهش رضائیان و همکاران با عنوان «مطالعه جامعه‌شناختی حوزه‌های هم‌گرایی و واگرایی هویت ملی و هویت قومی (مطالعه موردی: قوم لک)» (۱۳۹۸)، نشان داد، ابعاد فرهنگی و اجتماعی هویت قومی در حوزه همگرایی با هویت ملی و احساس محرومیت و طردشدگی در حوزه واگرایی با هویت ملی است.

پژوهش میرزایی و عیدی با عنوان «ناسیونالیسم، قومیت و قوم‌گرایی (مطالعه موردی شهر بجنورد)» (۱۳۹۹) نشان داد که از میان متغیرهای موردآزمون، دو متغیر فاصله نسلی و سطح تحصیلات، رابطه معناداری با ناسیونالیسم مذهبی دارند و ناسیونالیسم مدنی با هیچ‌یک از متغیرهای موردآزمون، رابطه معناداری نداشت.

نتایج پژوهش صفایی و همکاران با عنوان «بررسی جامعه‌شناختی نقش عوامل سیاسی و اجتماعی (طرح‌واره‌های قومیتی) مؤثر بر ایجاد همگرایی قومی در میان گروه‌های قومی ساکن شهر اهواز» (۱۴۰۰)، نشان داد که بین متغیرهای نظارت اجتماعی، قومیت، امنیت اجتماعی، تحصیلات، سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، احساس محرومیت نسبی، و تنوع قومی با همگرایی قومی، رابطه معناداری وجود دارد؛ اما بین متغیرهای سن، جنسیت، و وضعیت تأهل با همگرایی قومی، رابطه معناداری گزارش نشد.

تدین راد و نجف‌پور در پژوهشی با عنوان «اثر احساس تبعیض سیاسی و اجتماعی بر رفتار سیاسی ملی‌گرایانه و قوم‌گرایانه؛ مطالعه موردی قومیت‌های ساکن اهواز» (۱۴۰۱) نشان دادند که احساس تبعیض اجتماعی، موجب کاهش مشارکت سیاسی ملی‌گرایانه و تقویت فعالیت سیاسی قوم‌محور می‌شود.

پاشایی و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهشی نشان دادند که میزان پابندی به هویت ملی در بین زنان جوان ترک و کرد شهرهای تبریز و بوکان در سطح بالایی است و تفاوت معناداری میان آن‌ها وجود ندارد.

معمّر، امینی، و اطهری مریان در پژوهش خود با عنوان «عناصر فرهنگی-اجتماعی

ایلیاتی-عشیره‌ای و جنبش مشروطه و انقلاب اسلامی در ایران؛ بررسی انتقادی» (۱۴۰۲)، نشان دادند که تحولات مدرن در هویت ایرانیان، نمی‌تواند با نگاه مرکز-محور، شهر-محور، و تهران-محور تحلیل شود؛ بلکه ویژگی‌های فرهنگی-اجتماعی بافتار عشیره‌ای نیز در این تحولات، به‌ویژه از دوره مشروطه به‌این‌سو نقش داشته‌اند.

نتایج پژوهش قنبری برزیان و ظهیری نیا با عنوان «عناصر فرهنگی-اجتماعی ایلیاتی-عشیره‌ای و جنبش مشروطه و انقلاب اسلامی در ایران؛ بررسی انتقادی» (۱۴۰۲)، نشان می‌دهد که هویت ملی در اولویت نخست‌گزينش هویتی همه اقوام ایرانی قرار دارد. همچنین، میانگین نمره‌های هویت ملی در مقایسه با هویت قومی، بسیار بالاتر است و بیش از ۸۵ درصد گروه‌های اجتماعی مختلف ایرانیان، به ایران بودن خود افتخار می‌کنند.

نتایج پژوهش کریمی مله با عنوان «سرمایه سیاسی حکومت و هویت ملی؛ داده‌های پیش‌هشداردهنده در مورد ایران کنونی» (۱۴۰۲) نشان می‌دهد که سرمایه سیاسی حاکمیت، نقش تعیین‌کننده‌ای در هویت ملی ایرانیان در دوره کنونی دارد.

دریک^۱ در کتاب «همگرایی ملی در اندونزی» (۲۰۱۹)، اثرات نامساعد تجریبات تاریخی و سیاسی، ابعاد اقتصادی، ابعاد فرهنگ اجتماعی، الگوی فضایی، چشم‌انداز همگرایی ملی، و مسئولیت دولت در قبال تحقق همگرایی ملی در اندونزی را بررسی کرده است.

نتایج پژوهش هاف و همکاران^۲ (۲۰۲۰) با عنوان «بررسی نقش نگرش‌های گروه اکثریت و ادغام هویت دوفرهنگی بر پاسخ‌های رفتاری دانش‌آموزان دوفرهنگی نسبت به سفیدپوستان آمریکایی»، نشان می‌دهد که افراد با هویت دوفرهنگی، بیشتر به یکپارچه شدن با هم و دوری از اعضای گروه اکثریت تمایل دارند؛ اگرچه نگرش‌های منفی ادراک‌شده گروه اکثریت با روابط بین‌گروهی، ارتباط منفی معناداری دارد.

مارتینی و همکاران^۳ در پژوهشی با عنوان «مهاجران جوان در نروژ: نقش هویت ملی و قومی در ادغام مهاجران» (۲۰۲۰) نشان داده‌اند که مهاجران جوان در نروژ بر هویت ملی تأکید بیشتری دارند و هویت قومی خود را کمتر تأیید می‌کنند. همچنین، تأیید هویت ملی

1. Drake
2. Huff et al.
3. Martiny et al.

مهاجران به طور مثبت با تأیید هویت دوگانه آن‌ها مرتبط است.

نتایج پژوهش گوان و همکاران^۱ با عنوان «هویت قومی، هویت ملی چین، و نگرش‌های بین گروهی نوجوانان از یک منطقه خودمختار قومی در چین» (۲۰۲۲) نشان داد: (۱) بین گروه‌های قومی، تفاوت‌های چشمگیری به لحاظ هویت ملی چینی وجود دارد. (۲) ارتباط مثبتی بین هویت قومی و هویت ملی چین، برای نوجوانان در سراسر قومیت‌ها وجود داشت. نتیجه پژوهش ایشیاما^۲ با عنوان «آیا فدرالیسم قومی به هویت قومی بیشتر می‌انجامد؟ مورد مطالعه؛ اتیوپی» (۲۰۲۳) نشان داد، احتمال اینکه افراد، در شرایط فدرالیسم قومی، هویت قومی را بپذیرند تا هویت ملی را و تأثیرات نسلی با فدرالیسم قومی مرتبط باشد، بسیار زیاد است. نتایج پژوهش سوپراتیکنا^۳ با عنوان «درک هویت ملی در گروهی از دانشجویان دانشگاه در یوگیاکارتا، اندونزی» (۲۰۲۴) نشان می‌دهد که هویت ملی در بین دانشجویان دانشگاه اندونزی در سطح بالایی قرار دارد.

پژوهش‌های اندکی در زمینه واگرایی قومی و درون‌قومی در کشورهای گوناگون انجام شده است. مطالعه‌های داخلی، ارتباط هویت ملی و واگرایی را بین دو یا چند قومیت بررسی کرده‌اند. ایران از قومیت‌های گوناگونی تشکیل شده است که هر یک دارای ویژگی‌هایی مانند زبان، تاریخ، و فرهنگ مشترک هستند و زمینه همگرایی درون‌قومی را فراهم می‌کنند؛ ولی این قومیت‌ها، درون خود از طوایف گوناگونی تشکیل شده‌اند که در برخی موارد، می‌تواند زمینه واگرایی درون‌قومی را شکل دهد. خلاصه آشکاری در پژوهش درباره واگرایی درون‌قومی وجود دارد. منطقه ممسنی، به دلیل برخورداری از طوایف گوناگون و بسان یک گستره پژوهشی، نیازمند چنین پژوهشی است؛ بنابراین، پژوهش حاضر، با توجه به کاستی‌های پژوهشی در زمینه واگرایی طایفه‌ای، با بهره‌گیری از نقاط قوت پژوهش‌های انجام‌شده، رابطه بین هویت ملی و واگرایی طایفه‌ای را در شهرستان‌های ممسنی و رستم بررسی کرده است.

۲. چارچوب نظری پژوهش

کلمه هویت به لحاظ لغوی به معنای هستی، وجود، ماهیت، و سرشت است. در یک دسته‌بندی

1. Guan et al.
2. Ishiyama
3. Supratiknya

کلی می‌توان دو نوع هویت را از یکدیگر متمایز کرد؛ یکی، هویت فردی^۱ و دیگری، هویت جمعی^۲ (میرمحمدی، ۱۳۸۳، ۹-۷). دورکیم از جمله اندیشمندانی است که هویت «فردی»^۳ و «جمعی»^۴ را از هم تفکیک کرده است. وی بر این نظر است که در وجود انسان‌ها دو هویت «جمع و عام» و «فردی و خاص» نهفته است. به نظر وی، وجود فردی، دربردارنده ویژگی‌های ارثی، تجربه‌ها، و خاطرات انفرادی از تاریخ زندگی خصوصی است. هویت جمعی، نظامی از عادت‌ها، احساسات، و اندیشه‌ها است که فرد در آن عضو بوده و نشانگر ویژگی‌های شخصیتی اوست. این نظام، دربردارنده باورهای دینی، اعمال اخلاقی، اعتقادات، سنت‌های حرفه‌ای یا ملی، و انواع عقاید و آرای جمعی است که هسته هویت گروهی و جمعی را شکل می‌دهند (شمشیری، ۱۳۸۷، ۳۰). هویت ملی و هویت قومی، از نوع هویت‌های جمعی و عام هستند. واژه هویت ملی، قدمت چندانی ندارد و پس از شکل‌گیری انقلاب صنعتی و با ایجاد دولت‌های اروپایی وارد حوزه علوم اجتماعی شد؛ البته، احساس تعلق به سرزمین، پیشینه‌ای طولانی دارد (احمدی، ۱۳۹۰، ۶۶). کلهون^۵ ملی‌گرایی را واقعیتی می‌داند که برپایه حاکمیت مرز ملی کشورها ایجاد شده است (کلهون، ۱۴۰۱، ۱۴). ویرلی^۶، خاستگاه هویت ملی را اروپای قرن هجدهم می‌داند که برای دفاع از تحکیم، وحدت، و همگونی زبانی، فرهنگی، و قومی ایجاد شد. او با تفکیک وطن‌پرستی از ملی‌گرایی بیان می‌کند، ملی‌گرایی در پی نوعی وحدت فرهنگی و معنوی و وطن‌پرستی، در پی وفاداری به شاه و کشور است و می‌تواند دارای ویژگی‌های غلبه‌جویی، تبعیض، و سرکوب‌گرایانه باشد (ویرلی، ۱۴۰۳، ۱۵-۱۳). آندرسون، ملت را خانواده بزرگی می‌داند که هیچ‌یک از اعضایش، یکدیگر را ندیده‌اند. ملت‌ها در جامعه سرمایه‌داری، از رهگذر روزنامه‌ها و رسانه‌های ارتباطی دیگر، نوعی مناسک توده‌ای مشترک ایجاد می‌کنند (آندرسون، ۱۳۹۱، ۷۹). جنکینز (۱۳۸۱) بر این نظر است که در جامعه‌ای که ویژگی‌های مشترکی بین مردم وجود داشته باشد، انسجام اجتماعی دست‌یافتنی‌تر می‌شود.

1. Individual Identity
2. Collective Identity
3. Individual
4. Collective
5. Craig Calhoun
6. Maurizio Viroli

در دیدگاه خطی، برخی از اندیشمندان، هویت ملی و هویت قومی، هم‌عرض یکدیگر هستند؛ به گونه‌ای که تقویت یکی، به معنای تضعیف دیگری است. در الگوی غیرخطی، چنین نظری وجود ندارد که هویت قومی سبب تضعیف هویت ملی می‌شود یا برعکس، تقویت هویت ملی، باعث تضعیف هویت قومی می‌شود؛ بلکه این مسئله را عنوان می‌کند که هویت ملی را می‌توان در جامعه‌ای که از تنوع قومی برخوردار است نیز تقویت کرد یا هویت ملی و هویت قومی، به طور هم‌زمان می‌توانند ضعیف یا قوی باشند (پینی، ۲۰۰۷، ۵۰۱؛ به نقل از: رویین تن، میقاتی، و توسکی، ۱۳۹۸).

نظریه هویت‌جویی اسمیت^۱، مفاهیم هویت ملی را در یک جامعه سنتی و طایفه‌ای در چارچوب نظریه‌های خرده‌فرهنگی توضیح می‌دهد. به نظر وی، ریشه و منشأ قوم‌مداری، مرکزگرایی، و شکل‌گیری نهضت‌های جدایی طلب قومی، تمایل و نیاز جامعه قومی به کسب هویت قومی خود و رسمیت بخشیدن به آن است. هویت قومی که خود را در هم‌خونی، هم‌نژادی، هم‌زبانی، هم‌دینی، زیستن، و بار آمدن در بستر فرهنگی، قومی، و گذشته اجتماعی، اسطوره‌ها، و خاطرات تاریخی مشترک می‌جوید، مجموعه‌برایندی را ایجاد می‌کند که سبب تشکیل هویت قومی و همبستگی، یگانگی، و انسجام قومی می‌شود. این برابری به لحاظ سیاسی، به نیرویی تبدیل می‌شود که معطوف به قدرت بوده، خواهان تشکیل دولت مستقل است، قومیت آنان را تحقق می‌بخشد (استقلال‌طلبی)، و به لحاظ فرهنگی، در پی رسمیت بخشیدن به ارزش‌های فرهنگی و قومی خود است (اسمیت، ۱۳۸۳، ۱۸۶). وی بر این نظر است که اگر دولت ملی از سوی گروه‌های بزرگ‌تر از بالا به چالش کشیده می‌شود، هویت ملی یا پیوندهای داخلی همبستگی سیاسی نیز از پایین با ادعاهای گروه‌های فرهنگی کوچک‌تر تهدید می‌شود؛ برای نمونه، سیل اخیر مهاجرت پناهجویان مستعمره‌نشین پیشین، ارزش‌ها و اعتقادات سنتی و هویت ملی همگون را تضعیف کرده است. ایدئولوژی‌های ملی قدیمی‌تر و روایت‌های فضل‌فروشانه، ملت واحد را به چالش کشیده است (اسمیت، ۱۳۸۳، ۱۶۹-۱۶۸).

استرایکر در دیدگاه کنش متقابل نمادین، به برجستگی هویت توجه دارد. هدف وی، طرح چارچوبی مفهومی میان هویت و ساخت اجتماعی است. به نظر استرایکر، افراد به تعداد گروه‌هایی که به آن تعلق دارند، «خود» دارند؛ بنابراین، خود را مجموعه‌ای از هویت‌های

1. Smith, Antoni

جداگانه می‌داند و معتقد به نوعی سلسله‌مراتب میان انواع هویت است؛ به این معنا که یک فرد در موقعیت‌های گوناگون می‌تواند نقش‌های خاصی را ایفا کند (استرایکر، ۱۹۸۷)؛ بنابراین، هویت، پیوند مهمی بین ساختار اجتماعی و فرد است؛ زیرا، هویت‌ها را افراد در ارتباط با خود، جایگاهشان در ساختار اجتماعی، و نقشی که در این ساختار بازی می‌کنند، ساخته‌اند. استرایکر بر این نظر است که هنگامی که هویتی در سلسله‌مراتب اجتماعی اهمیت بیشتری داشته باشد، در سلسله‌مراتب اولویت‌بندی فرد نیز اهمیت بیشتری خواهد داشت و اگر این هویت از سوی دیگران، مثبت ارزیابی شود، در این سلسله‌مراتب به‌سوی جایگاه بالاتری حرکت خواهد کرد (ترنر، ۱۳۹۴، ۴۱۳-۴۱۲).

جنکس (۱۳۹۴)، در آثار خود، موضوع ذره‌ای شدن هویت‌های قومی را بررسی کرده و آن را پدیده‌ای گذرا و ناپایدار می‌داند. ذره‌ای شدن هویت‌های قومی و پدیدارسازی هویت‌های طایفه‌ای، نمودی از تنوع درونی اقوام و ایلات است، ولی به معنای اختلافات درون‌قومی یا وجود اختلاف ساختاری بین زیرمجموعه‌های قومی نیست. اختلافات قومی، بر سر محورهای مشخص و شناخته‌شده است، درحالی که ذره‌ای شدن هویت قومی و برجسته شدن مرزهای طایفه‌ای، زودگذر و بی‌قاعده است.

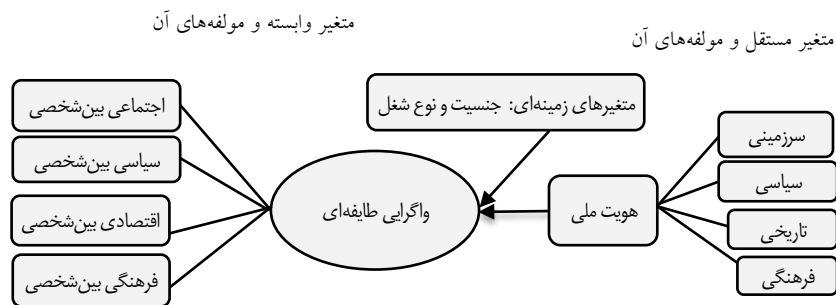
نظریه کوهن^۱ درباره ساخت نمادین هویت اشتراکی، یکی از نظریه‌های سودمند برای شناخت همگرایی و واگرایی گروه‌های قومی و اجتماعات محلی است (جنکینز، ۱۳۸۱، ۱۷۵). کوهن در پی این است که نشان دهد، چگونه مردم، برداشتی معنایی از تعلق خود و دیگران به سرزمین و اجتماع ویژه‌ای و همچنین، پیوند بین خودشان و دیگران می‌سازند. وی، نمود این برداشت معنایی را اجتماع می‌داند. به نظر کوهن، عضویت در اجتماع، وابسته به ساخت نمادین و معنای نقاب‌گونه از همانندی است که همگان می‌توانند آن را به چهره بزنند. به بیان روشن‌تر، چنین معنایی از همگرایی در اجتماع، چتری از همبستگی است که همگان می‌توانند در زیر پوشش آن قرار گیرند. کوهن استدلال می‌کند، اجتماع، در بردارنده مفاهیم همانندی و ناهمانندی و دوگانه «ما» و «آن‌ها» است. در این دیدگاه، وجود مرزها سبب می‌شود، حس تعلق درون گستره مرزهای نمادین تقویت شود. نگاه کوهن به اجتماع، نگاهی ساختاری نیست، بلکه فرهنگی است و به همین دلیل، بر این نظر است که این مرزبندی‌ها

1. Cohen.

ممکن است، جنبه عینی پیدا نکنند (کوهن، ۱۹۸۲).

با توجه به نظریه جنکس (۱۳۹۴) که هویت‌های بخشی و درون‌قومی را به معنای اختلاف بین آن‌ها نمی‌داند و همچنین، نظریه کوهن (۱۹۸۲) مبنی بر نمادین و فرهنگی بودن مرزبندی‌های بین اجتماع‌های گوناگون، در این پژوهش، پیوند بین هویت ملی بسان یک هویت فراگیر سرزمینی و میزان واگرایی طایفه‌ای، بسان یک جهت‌گیری در اجتماع محلی، بررسی شده است. در اینجا شاید بتوان فرضیه پیوند بین هویت ملی و واگرایی طایفه‌ای را برپایه این نظریه استرایکر تحلیل کرد که هویت ملی، تک‌بعدی نیست و در جوامع چندقومیتی از ویژگی‌ها و ظرفیت بالایی برای مدارا و سازگاری با اقوام دیگر برخوردار است. برپایه نظریه‌های یادشده، به نظر می‌رسد، انسجام و همگرایی طایفه‌ای و هویت ملی با هم تعارضی ندارند؛ بنابراین، منطقی‌مسنی، نمونه جامعه‌ای است که به نظر می‌رسد، همگرایی درون‌طایفه‌ای و واگرایی در برابر طوایف دیگر، تقابلی با هویت ملی ساکنان آن ندارد و افراد، هم‌زمان می‌توانند به هویت ملی و وابستگی‌های محلی — با توجه به سلسله‌مراتب اهمیت آن‌ها — پایبند باشند؛ بنابراین، فرضیه رابطه بین متغیرهای هویت ملی با واگرایی طایفه‌ای، از نظریه یادشده برگرفته شده است. نظریه استرایکر برای تبیین نقش متغیرهای زمینه‌ای، همچون جنسیت و نوع شغل در واگرایی طایفه‌ای، مناسب است؛ زیرا، به جایگاه و موقعیت اجتماعی و ارتباطی افراد در شکل‌گیری و تحول هویتشان باور دارد.

شکل شماره (۱). الگوی مفهومی پژوهش

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها، از نوع پیمایش و مقطعی است. جامعه آماری این پژوهش، همه افراد ۲۰ سال به بالا در سال ۱۴۰۲ در

شهرستان‌های ممسنی و رستم بوده‌اند که از پنج طایفه بکش، رستم، جاوید، دشمن‌زیاری، و ماهور میلای تشکیلی شده است. بر پایه آخرین سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت شهرستان ممسنی، ۱۱۷۵۲۷ نفر و جمعیت شهرستان رستم، ۴۴۳۸۶ نفر بوده است. از مجموع جمعیت دو شهرستان، تعداد ۱۰۲۸۲۴ نفر، بالای ۲۰ سال سن داشته‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و با سطح اطمینان ۹۵ درصد، ۳۸۳ نفر تعیین شد. به منظور افزایش دقت و جبران ریزش در فرایند پاسخ‌گویی و پوشش مناطق گوناگون شهرستان‌های ممسنی و رستم، حجم نمونه به ۴۵۰ نفر ارتقا یافت. از نمونه‌گیری احتمالی از گونه خوشه‌ای چندمرحله‌ای برای انتخاب نمونه‌ها استفاده شد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه ساختمند در قالب طیف لیکرت بود. برای سنجش متغیر واگرایی طایفه‌ای، از پرسش‌نامه پژوهشگر ساخته و برای سنجش هویت ملی، از پرسش‌نامه به‌کارگرفته شده توسط میرفردی و سلامتیان (۱۴۰۰) استفاده شد. به منظور تعیین اعتبار مقیاس واگرایی طایفه‌ای نیز از اعتبار سازه به روش تحلیل عاملی استفاده شده است. مقادیر آزمون کفایت نمونه‌گیری K-M-O (۰/۸۷۶) و سطح معناداری آزمون بارتلت (۰/۰۰۰) نشان داد که داده‌ها پیش‌فرض و ویژگی‌های لازم را برای انجام آزمون تحلیل عاملی دارند. همچنین، یافته‌ها نشان داد که ۴ عامل، دارای مقدار ویژه بالاتر از یک بودند که در مجموع توانسته‌اند، ۵۲/۹۸ درصد از واریانس گویه‌های مربوط به واگرایی طایفه‌ای را تبیین کنند. برای دسته‌بندی، تلخیص، و شناسایی گویه‌های مربوط به واگرایی طایفه‌ای از تحلیل ماتریس چرخش یافته به سبک واریماکس استفاده شد.

جدول شماره (۱). آزمون کفایت نمونه‌گیری و مقدار ویژه عامل‌های متغیر واگرایی طایفه‌ای

مقادیر عامل‌ها			آزمون کفایت نمونه‌گیری		
جمع کل	واریانس	مقدار ویژه	تعداد عامل	۰/۸۷۶	K-M-O
۲۹/۷۸	۲۹/۷۸	۶/۵۵	۱	۲۹۵۷/۱۴۶	Chi-Square
۴۰/۳۳	۱۰/۵۵	۲/۳۲	۲		
۴۷/۳۹	۷/۰۵	۱/۵۵	۳		
۵۲/۹۸	۵/۵۹	۱/۲۳	۴		
				۰/۰۰۰	سطح معناداری

منبع: یافته‌های پژوهش

برای ارزیابی همبستگی درونی گویه‌های مربوط به هویت ملی نیز از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. مقادیر آزمون کفایت نمونه‌گیری K-M-O (۰/۹۰۲) و سطح معناداری آزمون بارتلت (۰/۰۰۰) نشان داد که داده‌ها، پیش‌فرض و ویژگی‌های لازم برای

انجام آزمون تحلیل عاملی را دارا بودند. همچنین، داده‌ها نشان داد که مقدار ویژه چهار عامل، بالاتر از یک هستند، که در مجموع، هر چهار عامل با هم توانسته‌اند ۷۶/۳۳ درصد از واریانس گویه‌های مربوط به هویت ملی را تبیین کنند.

جدول شماره (۲). آزمون کفایت نمونه‌گیری و مقدار ویژه عامل‌های متغیر واگرایی هویت ملی

مقادیر عامل‌ها				آزمون کفایت نمونه‌گیری		
جمع کل	واریانس	مقدار ویژه	تعداد عامل	۰/۹۰۲	K-M-O	
۴۵/۱۸	۴۵/۱۸	۵/۴۲	۱	۲۲۱۰/۹۸۱	Chi-Square	آزمون بارتلت
۵۶/۳۳	۱۱/۱۵	۱/۳۳	۲		df	
۶۶/۵۳	۱۰/۲۰	۱/۱۱	۳		سطح معناداری	
۷۶/۳۳	۹/۸	۱/۰۱	۴		۰/۰۰۰	

منبع: یافته‌های پژوهش

برای تعیین پایایی مقیاس‌های پژوهش از همسانی درونی به روش آلفای کرونباخ استفاده شد که نشان داد، ضریب آلفای کرونباخ مقیاس واگرایی طایفه‌ای و هویت ملی و ابعاد آن‌ها در حد مطلوبی است. این ضرایب نشان داد که گویه‌های هر پرسش‌نامه از همسانی درونی مطلوبی برخوردار هستند.

جدول شماره (۳). نتایج آزمون آلفای کرونباخ متغیرهای واگرایی طایفه‌ای و هویت ملی

مقدار آلفا	متغیر	مقدار آلفا	متغیر
۰/۸۰۶	هویت ملی	۰/۸۵۱	واگرایی طایفه‌ای
۰/۷۴۵	ابعاد هویت ملی	۰/۸۲۱	اجتماعی
۰/۶۷۵		۰/۷۲۱	سیاسی
۰/۷۷۵		۰/۶۳۴	اقتصادی
۰/۷۶۵		۰/۶۷۹	فرهنگی

منبع: یافته‌های پژوهش

۴. تعریف مفاهیم

۴-۱. هویت ملی

هویت ملی، یکی از انواع هویت جمعی و از منابع تعریف خود اجتماعی است که ویژگی‌های فرهنگ جمعی افراد یک جامعه یا گروه و ارتباط و مناسباتی که فرد را احاطه کرده را دربر می‌گیرد. به لحاظ فرهنگی، کنشگران، اعضای خود را به وسیله فرهنگ مشترک و جمعی گروه‌بندی می‌کنند و تفاوتشان با برون‌گروه را به وسیله اشتراک‌هایشان با افراد درون گروه، مشخص و مرزبندی می‌کنند (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۰). در پژوهش حاضر، از پرسش‌نامه

به کار گرفته شده توسط میرفردی و سلامتیان (۱۴۰۰) برای سنجش هویت ملی استفاده شده است. این پرسش نامه، مبتنی بر مقیاس ترتیبی و طیف پنج سنجی لیکرت است که هویت ملی را در چهار بعد، سرزمینی، سیاسی، تاریخی، و فرهنگی بررسی می کند. گزینه های پاسخ به این ابعاد عبارتند از: «خیلی کم»، «نسبتاً کم»، «متوسط»، «نسبتاً زیاد»، و «خیلی زیاد».

جدول شماره (۴). گویه های سنجش متغیر هویت ملی و ابعاد آن

ابعاد هویت ملی	میزان موافقت خود با هر یک از گویه های زیر را مشخص کنید.
سرزمینی	به ایران احساس تعلق می کنم.
	دفاع از سرزمین ایران، یک وظیفه ملی است.
سیاسی	از افتخارات سرزمین ایران، سربلندی و یکپارچگی آن در گذر تاریخ است.
	به لحاظ جایگاه بین المللی، ایران، کشور مهمی در جهان است.
	حمایت از هویت سیاسی و پرچم کشورم، برایم ارزشمند است.
تاریخی	هر ایرانی ای باید به منافع ملی ایران توجه داشته باشد.
	آگاهی از گذشته تاریخی سرزمین خود، ضرورتی ندارد.
	بازدید از اماکن و آثار تاریخی، کار ارزنده ای است.
فرهنگی	مطالعه کتاب های تاریخی ایران، اهمیت زیادی دارد.
	به فرهنگ کشورم افتخار می کنم.
	احترام به ارزش های فرهنگ سرزمینمان، وظیفه هر ایرانی است.
	مشارکت هر ایرانی در نگهداری و مرمت آثار باستانی ضرورت دارد.

۲-۴. واگرایی طایفه ای (متغیر وابسته)

طایفه، عبارت است از یک واحد سیاسی متشکل از تعدادی تیره که مشخص ترین و مهم ترین رده از سلسله مراتب ایلی عشایر است و واحدهای تشکیل دهنده آن، بیشتر با نام طایفه شناخته می شوند و فرد عشایر در بیان وابستگی و تعلقش، بیشتر از طایفه خود نام می برد. وجود طایفه در سازماندهی اجتماعی عشایر عمومیت دارد و تقسیمات بالاتر از آن مانند ایل یا پایین تر مانند تیره، تش، و اولاد در همه جا دیده می شود (رحمان زاده هروی، ۱۳۹۳، ۹۶). مقیاس به کار گرفته شده برای سنجش واگرایی طایفه ای، مقیاس محقق ساخته بر پایه طیف لیکرت است که واگرایی طایفه ای را در چهار بعد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، و فرهنگی بررسی کرده است. گزینه های پاسخ به ابعاد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، و فرهنگی، در قالب پنج گزینه «خیلی کم»، «نسبتاً کم»، «متوسط»، «نسبتاً زیاد»، و «خیلی زیاد» مطرح شده اند.

جدول شماره (۵). گویه‌های سنجش متغیر واگرایی طایفه‌ای

ابعاد واگرایی طایفه‌ای	نظر خود را درباره هر یک از موارد زیر مشخص کنید.
اجتماعی	چقدر متمایل به برگزاری جلسه‌های هم‌اندیشی و گفت‌وگو با افراد دیگر طوایف ممسنی برای حل مسائل منطقه هستید؟
	تا چه میزان کمک به طوایف دیگر برای رفع مشکلاتشان را وظیفه خود می‌دانید؟
	در مواقع بروز حوادث غیرمترقبه، تاچه‌اندازه به افراد طوایف دیگر منطقه ممسنی که دچار آسیب شده‌اند، کمک می‌کنید؟
	به چه میزان در زندگی روزمره خود (مثلاً در معامله، نسیه دادن، امانت دادن، و...) به افراد طوایف دیگر منطقه ممسنی اعتماد دارید؟
	به چه میزان متمایل به همسایگی با اهالی طوایف دیگر ممسنی هستید؟
	اگر بخواهید شغل جدیدی به‌دست آورید، تا چه میزان تمایل دارید با افرادی از طوایف دیگر منطقه همکاری باشید؟
	به چه میزان موافق ازدواج خود یا بستگان نزدیکتان با افراد طوایف دیگر منطقه ممسنی هستید؟
	به چه میزان اعتقاد به انتخاب افراد شایسته‌ای از طوایف دیگر، در سمت‌های مدیریتی و اجرایی برای منطقه ممسنی دارید؟
سیاسی	به چه میزان تمایل دارید که در انتخابات شرکت کنید، حتی اگر فردی از طایفه شما در میان نامزدهای انتخاباتی نباشد؟
	به چه میزان، علاقه‌مند به انتخاب فردی شایسته از طوایف دیگر منطقه در انتخابات مجلس و شورای شهر هستید؟
	به چه میزان، به تصمیمات محلی بزرگان و ریش‌سفیدان طوایف دیگر منطقه ممسنی در زمینه موضوع‌های اجتماعی و سیاسی احترام می‌گذارید؟
	تاچه‌اندازه دوست دارید در رقابت‌های طایفه‌ای، فردی از طایفه‌تان به سمت نمایندگی مجلس، شورای شهر یا منصب مهم سیاسی و اجرایی برسد، حتی اگر به‌لحاظ سیاسی با وی هم‌عقیده نباشید؟
	اگر سمت و جایگاهی در منطقه ممسنی داشته باشید، تا چه اندازه، پیگیری منافع طایفه خود را نسبت به طوایف دیگر در اولویت قرار می‌دهید؟
	به چه میزان، اعتقاد به ایجاد فرصت‌های شغلی برابر و درآمد عادلانه برای افراد طوایف دیگر منطقه دارید؟
	به چه میزان، تمایل به وجود روابط کاری و تجاری با افراد دیگر طوایف منطقه دارید؟
	به چه میزان، متمایل به شراکت تجاری و معاملات پرشمار اقتصادی با افراد طوایف دیگر منطقه ممسنی هستید؟
اقتصادی	اگر در یکی از مراکز توزیع امکانات فعالیت داشته باشید، به چه میزان تمایل دارید که این خدمات را بیشتر به افراد طایفه خود اختصاص دهید؟
	برای خرید روزانه به چه میزان ترجیح می‌دهید که از فروشگاه‌هایی خرید کنید که متعلق به افرادی از طایفه خودتان باشد؟
	به چه میزان به آداب‌ورسوم و سنت‌های اجتماعی طوایف دیگر منطقه ممسنی احترام می‌گذارید؟
	به چه میزان، در مراسم شادی و عزای طوایف دیگر منطقه شرکت می‌کنید؟
فرهنگی	در تجربه عینی خود به چه میزان افراد طوایف دیگر منطقه ممسنی را در رعایت اصول اخلاقی جدی دیده‌اید؟
	به چه میزان، به گذشته تاریخی، شخصیت‌های تاریخی و آداب‌ورسوم به‌ارث‌رسیده از طایفه خود اهمیت می‌دهید و آن را در برابر طوایف دیگر تبلیغ می‌کنید؟

۵. یافته‌های پژوهش

در این بخش، یافته‌های توصیفی و استنباطی پژوهش ارائه شده است. در بخش استنباطی، نتایج آزمون فرضیه‌ها گزارش شده است.

۱-۵. یافته‌های توصیفی

داده‌های جدول شماره (۶) نشانگر این است که بیشترین تعداد پاسخ‌گویان (۵۹/۶ درصد)، مرد بوده‌اند.

جدول شماره (۶). فراوانی و درصد فراوانی جنسیت

فراوانی	درصد فراوانی	
۱۸۲	۴۰/۴	زن
۲۶۸	۵۹/۶	مرد
۴۵۰	۱۰۰/۰	جمع کل

منبع: یافته‌های پژوهش

داده‌های جدول شماره (۷) نشان می‌دهد، بیشتر پاسخ‌گویان، شغل دولتی داشته‌اند. زنان بیشتر از مردان، شغل دولتی داشتند و شغل آزاد مردان بیشتر از زنان بود.

جدول شماره (۷). وضعیت شغلی بر پایه جنسیت

جمع کل	وضعیت شغلی		متغیر		
	آزاد	دولتی	تعداد	زن	جنسیت
۱۱۷	۴۷	۷۰	تعداد		
۱۰۰/۰	۴۰/۲	۵۹/۸	درصد		
۲۱۹	۱۰۴	۱۱۵	تعداد	مرد	
۱۰۰/۰	۴۷/۵	۵۲/۵	درصد		

منبع: یافته‌های پژوهش

داده‌های جدول شماره (۷) نشان می‌دهد، میانگین واگرایی طایفه‌ای در بین طوایف ممسنی (۷۶/۰۱) از میانگین موردانتظار (۶۶) بیشتر است. میانگین ابعاد نیز از حد متوسط بالاتر است.

جدول شماره (۸). شاخص‌های مرکزی و پراکندگی متغیر هویت ملی و ابعاد آن

بیشترین	کمترین	میانگین طیف	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	واگرایی طایفه‌ای و ابعاد آن
۱۱۰/۰۰	۲۲/۰۰	۶۶	۱۴/۰۶	۷۶/۰۱	۳۷۰	واگرایی طایفه‌ای
۳۵/۰۰	۷/۰۰	۲۱	۵/۸۴	۲۲/۹۱	۴۰۴	واگرایی اجتماعی
۳۰/۰۰	۶/۰۰	۱۸	۴/۹۲	۱۹/۸۵	۴۱۶	واگرایی سیاسی
۲۰/۰۰	۴/۰۰	۱۲	۰/۱۵۴	۱۴/۸۸	۴۲۵	واگرایی فرهنگی
۲۵/۰۰	۵/۰۰	۱۵	۴/۱۸	۱۷/۴۴	۴۱۳	واگرایی اقتصادی

منبع: یافته‌های پژوهش

میانگین هویت ملی، برابر است با ۵۲/۹۸ که بیشتر از میانگین موردانتظار ۳۶ است. میانگین همه ابعاد هویت ملی از میانگین موردانتظار بیشتر بوده است.

جدول شماره (۹). شاخص‌های مرکزی و پراکندگی متغیر هویت ملی و ابعاد آن

متغیر هویت ملی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین مورد انتظار	کمترین	بیشترین
هویت ملی	۴۵۰	۵۲/۹۸	۶/۱۱	۳۶	۱۲/۰۰	۶۰/۰۰
سرزمینی	۴۵۰	۱۳/۹۶	۱/۸۶	۹	۳/۰۰	۱۵/۰۰
سیاسی	۴۵۰	۱۳/۵۱	۲/۰۹	۹	۳/۰۰	۱۵/۰۰
تاریخی	۴۵۰	۱۱/۴۳	۲/۰۳	۹	۳/۰۰	۱۵/۰۰
فرهنگی	۴۵۰	۱۴/۰۵	۱/۷۰	۹	۳/۰۰	۱۵/۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

۲-۵. یافته‌های استنباطی

نتایج آزمون پیرسون نشان داد که بین متغیر هویت ملی و واگرایی طایفه‌ای، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. این رابطه با مقدار همبستگی ۰/۳۸۵ و در سطح اطمینان ۹۹ درصد تأیید شد. با تقویت هویت ملی، واگرایی طایفه‌ای افزایش می‌یابد؛ براین اساس، بین ابعاد هویت ملی و واگرایی طایفه‌ای، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. رابطه بعد سرزمینی با مقدار همبستگی ۰/۲۹۴، بعد سیاسی با مقدار همبستگی ۰/۳۰۵، بعد تاریخی با مقدار همبستگی ۰/۲۹۰، و بعد فرهنگی با مقدار همبستگی ۰/۳۳۳، در سطح اطمینان ۹۹ درصد با واگرایی طایفه‌ای تأیید شد.

جدول شماره (۱۰). ضریب همبستگی پیرسون بین متغیر هویت ملی و ابعاد آن با واگرایی طایفه‌ای

وابسته	مستقل	بکش	رستم	جاوید	دشمن‌زیاری	ماهور میلاتی	واگرایی طایفه‌ای
هویت ملی	ضریب همبستگی	۰/۴۷۷	۰/۳۶۱	۰/۱۲۳	۰/۳۳۰	۰/۴۲۴	۰/۳۸۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۲۵۰	۰/۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
سرزمینی	ضریب همبستگی	۰/۳۶۷	۰/۱۸۵	۰/۱۱۲	۰/۳۳۶	۰/۳۱۹	۰/۲۹۴
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۸	۰/۲۹	۰/۰۲	۰/۰۱	۰/۰۰۰
سیاسی	ضریب همبستگی	۰/۳۹۷	۰/۲۴۵	۰/۱۷۸	۰/۱۲۱	۰/۳۰۴	۰/۳۰۵
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۲	۰/۰۹	۰/۴۱	۰/۰۲	۰/۰۰۰
تاریخی	ضریب همبستگی	۰/۳۷۵	۰/۴۰۳	-۰/۱۰۵	۰/۴۷۴	۰/۲۷۹	۰/۲۹۰
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۸۸۷	۰/۰۰۰	۰/۰۴	۰/۰۰۰
فرهنگی	ضریب همبستگی	۰/۴۸۰	۰/۲۴۴	۰/۰۶۶	۰/۱۷۷	۰/۴۳۱	۰/۳۳۳
	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۲	۰/۵۳۶	۰/۲۳	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج آزمون نشان داد که بین میانگین میزان واگرایی طایفه‌ای زنان و مردان، تفاوت معناداری

وجود ندارد. همچنین، بین واگرایی طایفه‌ای زنان و مردان در هر طایفه نیز تفاوت معناداری وجود نداشت.

جدول شماره (۱۱). آزمون تی دو نمونه مستقل واگرایی طایفه‌ای براساس جنسیت

متغیر	جنسیت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	T	سطح معناداری
واگرایی طایفه‌ای	زن	۱۵۳	۷۵/۳۳	۱۲/۷۱	-۰/۷۵۹	۰/۴۴۹
	مرد	۲۱۹	۷۶/۴۵	۱۴/۹۱		
بخش	زن	۳۰	۷۰/۷۰	۱۷/۲۰	-۳/۹۱	۰/۶۹۶
	مرد	۶۱	۷۲/۳۴	۱۹/۵۷		
رستم	زن	۴۲	۷۹/۰۲	۱۰/۶۴	-۱/۲۳۹	۰/۲۱۹
	مرد	۶۴	۸۱/۸۹	۱۱/۰۲		
جاوید	زن	۳۲	۷۶/۶۸	۱۱/۳۲	-۰/۱۱۹	۰/۹۰۵
	مرد	۵۸	۷۷/۰۳	۱۴/۱۳		
دشمن‌زیاری	زن	۲۳	۷۳/۳۹	۱۰/۷۴	۰/۱۳۳	۰/۸۹۵
	مرد	۲۴	۷۳/۰۰	۹/۴۳		
ماهور میلاتی	زن	۲۵	۷۵/۲۸	۱۱/۷۳	-۰/۸۵۳	۰/۳۹۸
	مرد	۲۹	۷۸/۰۰	۱۱/۶۵		

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج آزمون مقایسه میانگین نشان داد، بین میانگین واگرایی طایفه‌ای کسانی که شغل دولتی و آزاد دارند، تفاوت معناداری وجود ندارد. همچنین، تفاوت معناداری در میزان واگرایی طایفه‌ای پاسخ‌گویان طوایف گوناگون با توجه به نوع شغل آن‌ها وجود ندارد.

جدول شماره (۱۲). آزمون تی دو نمونه مستقل واگرایی طایفه‌ای برپایه شغل

وابستگی طایفه‌ای	شغل	تعداد	میانگین	انحراف معیار	T	سطح معناداری
کل پاسخ‌گویان	دولتی	۱۵۵	۷۷/۳۲	۱۲/۰۹	۱/۳۱۲	۰/۱۸۱
	آزاد	۱۲۸	۷۵/۱۵	۱۵/۱۷		
بخش	دولتی	۳۰	۷۴/۳۳	۱۸/۶۹	۱/۲۲۰	۰/۲۲۷
	آزاد	۳۴	۶۸/۷۳	۱۷/۸۸		
رستم	دولتی	۵۸	۸۰/۳۴	۸/۸۸	-۰/۴۶۸	۰/۶۴۴
	آزاد	۱۸	۸۱/۸۳	۱۲/۵۵		
جاوید	دولتی	۳۴	۷۵/۱۴	۱۱/۵۸	-۰/۶۴۶	۰/۵۲۰
	آزاد	۳۶	۷۷/۲۵	۱۵/۳۷		
دشمن‌زیاری	دولتی	۲۰	۷۷/۰۵	۶/۳۵	۰/۵۴۸	۰/۵۹۳
	آزاد	۱۱	۷۴/۸۱	۱۲/۶۵		
ماهور میلاتی	دولتی	۱۱	۷۷/۸۱	۱۲/۱۶	۰/۴۱۷	۰/۶۷۹
	آزاد	۲۹	۷۶/۰۶	۱۱/۷۲		

منبع: یافته‌های پژوهش

با توجه به داده‌های جدول شماره (۱۳)، از میان متغیرهای مستقل وارد شده به معادله رگرسیون چندمتغیره به روش گام به گام، بعد سیاسی متغیر هویت ملی با ضریب تعیین ۰/۰۹۳ و بتای ۰/۱۷۵، بیشترین تأثیر را بر متغیر واگرایی طایفه‌ای داشته است. بعد تاریخی متغیر هویت ملی، دومین متغیر تأثیرگذار بر واگرایی طایفه‌ای بوده است. با توجه به جهت مثبت رابطه و مقدار بتا، می‌توان گفت، با هر واحد افزایش در بعد تاریخی به میزان ۰/۱۴۳، بر میزان واگرایی طایفه‌ای افزوده می‌شود. بعد فرهنگی با ضریب تعیین ۰/۱۳۱ و بتای ۰/۱۳۸، سومین متغیر مؤثر بر واگرایی طایفه‌ای بوده است. به‌طورکلی، متغیرهایی که در معادله رگرسیون باقی ماندند، با هم توانستند نزدیک به ۱۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته واگرایی طایفه‌ای را تبیین کنند. همچنین، مقدار دوربین واتسون، ۱/۸۵ بود که شرط استقلال مشاهدات را تأیید می‌کند.

جدول شماره (۱۳). نتایج مدل رگرسیون چندمتغیره به روش گام به گام

متغیرهای پیش‌بین	مقادیر غیراستاندارد		مقدار استاندارد شده	T	سطح معناداری	F	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده
	B	خطای انحراف معیار							
مقدار ثابت	۳۴/۸۲	۶/۶۹	-	۵/۱۹۹	۰/۰۰۰	-	-	-	-
سیاسی	۱/۱۴۰	۰/۴۵۶	-۰/۱۷۵	۲/۴۹۷	۰/۰۱۳	۲۸/۰۳۱	۰/۳۰۴	۰/۰۹۳	۰/۰۸۹
تاریخی	۰/۹۴۶	۰/۴۰۳	-۰/۱۴۳	۲/۳۴۷	۰/۰۲۰	۱۸/۲۳۹	۰/۳۴۳	۰/۱۱۷	۰/۱۱۱
فرهنگی	۱/۰۹۷	۰/۵۴۰	-۰/۱۳۸	۲/۰۲۲	۰/۰۴۳	۱۳/۶۷۴	۰/۳۶۱	۰/۱۳۱	۰/۱۲۱

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

هویت ملی، عامل انسجام‌بخش سرزمینی است که افراد عضو گروه‌های گوناگون در یک سرزمین را با وجود تفاوت‌ها، به یکپارچگی می‌رساند. وضعیت هویت ملی ممکن است با توجه به ترکیب قومیتی، مذهبی، و دسته‌بندی‌های دیگر درون سرزمینی دچار تغییر شود. کشور ایران از کشورهای دارای تنوع قومیتی است؛ از این رو، حفظ انسجام ملی در چنین جامعه‌ای از اهمیت بالایی برخوردار است. هویت ملی، پیش شرط اساسی برای ایجاد وحدت ملی است. به بیان روشن‌تر، وجود همسازی یا تعارض بین هویت ملی و هویت قومی و گروهی، نقش مهمی در افزایش همبستگی ملی دارد و هویت ملی می‌تواند به نیرویی سازنده یا ویرانگر تبدیل شود.

این پژوهش بر آن بود تا رابطه هویت ملی و واگرایی طایفه‌ای را در منطقه ممسنی (شهرستان‌های ممسنی و رستم)، از توابع استان فارس، تبیین کند. یافته‌های پژوهش نشان داد، میانگین میزان واگرایی طایفه‌ای و هویت ملی نمونه مورد بررسی، از میانگین مورد انتظار بیشتر بوده و رابطه مثبت و معناداری بین این دو متغیر وجود دارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های نورایی (۱۳۹۴)، قنبری و ظهیری‌نیا (۱۴۰۲)، مارتینی و همکاران (۲۰۲۰)، و سوپراتیکا (۲۰۲۴) همخوانی دارد. پژوهش‌های یادشده نشان داده بودند که رابطه مثبت و معناداری بین هویت قومی و هویت ملی وجود دارد؛ اما نتایج پژوهش با یافته‌های مقدس و حیدری (۱۳۸۷)، روین‌تن و همکاران (۱۳۹۸) و ایشیاما (۲۰۲۳) همخوانی ندارد. این یافته با نظریه‌های جنکس (۱۳۹۴) و کوهن (۱۹۸۲) که تفاوت‌های درون‌قومی را ساختاری نمی‌دانند، هم‌راستا است. جنکس و کوهن در نظریه‌های جداگانه خود، اختلافات درون‌قومی یا درون‌سرزمینی را ساختاری نمی‌دانند، بلکه آن‌ها را اختلافاتی فرهنگی و زودگذر می‌دانند که انسجام قومی و سرزمینی را کاهش نمی‌دهد.

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بین میزان واگرایی طایفه‌ای زنان و مردان، تفاوت معناداری وجود ندارد. نتایج این پژوهش با یافته‌های میرزایی و عیدی (۱۳۹۹) همخوانی ندارد و با نتایج پژوهش صفایی و همکاران (۱۴۰۰) مبنی بر تفاوت همگرایی قومی زنان و مردان همخوانی دارد. این نتایج با نظریه استرایکر (۱۹۸۷) مبنی بر نقش ویژگی‌های فردی در شکل‌گیری رفتار و نگرش درباره دیگران هم‌راستا نبود. این یافته نشان داد که همگرایی یا واگرایی، از تفاوت‌های جنسیتی تأثیر نمی‌پذیرد، بلکه فضای فرهنگی که جنکس (۱۳۹۴) و کوهن (۱۹۸۲) آن را در میزان همگرایی/واگرایی درون‌سرزمینی مهم می‌دانند در این زمینه نقش دارد.

نتایج پژوهش نشان داد که بین میانگین میزان واگرایی طایفه‌ای کسانی که شغل دولتی و آزاد دارند، تفاوت معناداری وجود ندارد. این یافته‌ها نیز با نظریه کوهن (۱۹۸۲) و جنکس (۱۳۹۴) همسویی دارد و نشانگر برتری فضای فرهنگی بر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی‌ای همچون نوع شغل در وضعیت همگرایی در اجتماعات محلی است.

هویت ملی از نوع هویت‌های جمعی و به معنای احساس همبستگی در گستره سرزمین ملی و وفاداری با اجتماع بزرگ ملی است. در رویکردهای خطی در علوم اجتماعی، بر روابط معکوس بین هویت ملی و هویت قومی تأکید شده است؛ به این معنا که با تقویت هویت

قومی، هویت ملی روبه‌کاهش خواهد نهاد. چنین رویکردی سبب می‌شود که این هویت‌ها در مقابل هم قرار گیرند؛ اما همان‌گونه که پیشتر گفته شد، برخی نظریه‌پردازان، همچون جنکس (۱۳۹۴) و کوهن (۱۹۸۲)، اختلافات در سطوح درون‌سرزمینی را ساختاری نمی‌دانند، بلکه بر فرهنگی و گذرا بودن آن تأکید دارند. اگرچه در شهرستان‌های ممسنی و رستم، گروه‌بندی‌های طایفه‌ای و برخی شکاف‌های خرده‌فرهنگی وجود دارد، هویت ملی و دسته‌بندی‌های محلی تعارضی با یکدیگر ندارند. به بیان روشن‌تر، دسته‌بندی و اختلافات محلی، تأثیر منفی‌ای بر هویت ملی ساکنان ندارد. در این منطقه که می‌تواند نمونه‌ای از اجتماعات محلی ایران باشد، به دلیل رقابت بر سر منابع کمیاب، دسته‌بندی‌های واگرایانه محلی رخ می‌دهد؛ ولی این دسته‌بندی‌ها، همگرایی در وابستگی‌های ملی را کاهش نمی‌دهد. میرفردی (۱۳۹۶)، این ویژگی دوگانه همگرایی ملی و واگرایی محلی به دلیل اشتراکات ملی و رقابت‌های محلی را نشان داده است. در شهرستان‌های ممسنی و رستم با ترکیب طایفه‌ای، هویت‌های طایفه‌ای، تعارضی با هویت ملی ندارند. متعارض نبودن چنین جهت‌گیری دوگانه‌ای در عرصه محلی و ملی، ناشی از پایه چنین جهت‌گیری‌هایی است. هویت ملی بر پایه عناصر تاریخی و سرزمینی—که همه ایرانیان به آن احساس تعلق دارند—پدیدار شده است. در مناطقی همچون ممسنی—که به لحاظ قومیتی همگون هستند—سازگاری اجتماعی یا نبود تعارض بین هویت ملی و واگرایی طایفه‌ای، بیشتر نمود پیدا می‌کند. تنوع قومیتی، به‌ویژه اگر با احساس تبعیض همراه باشد، می‌تواند به کاهش انسجام بینجامد. نتایج پژوهش تدین راد و نجف‌پور (۱۴۰۱) نشان می‌دهد که در مناطق چندقومیتی‌ای همچون اهواز—که بین آن‌ها تبعیض وجود دارد—مشارکت سیاسی ملی‌گرایانه، کاهش می‌یابد و مشارکت سیاسی قوم‌محور تقویت می‌شود.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر، تقویت ارزش‌ها و فرهنگ ملی و سرزمینی می‌تواند به افزایش انسجام در سطح ملی و محلی کمک کند. تعارض نداشتن واگرایی طایفه‌ای و هویت ملی، به معنای ویژگی مثبت واگرایی طایفه‌ای نیست، بلکه نشان‌دهنده اثر مثبت و فراگیر هویت ملی است. تقویت نهادهای مدنی و توجه به عناصر هویت ملی که تاریخ، سرزمین، و میراث فرهنگی مشترک ایرانیان است، به افزایش انسجام ملی کمک می‌کند و پیامدهای ناخوشایند رقابت‌ها و اختلافات محلی را کاهش می‌دهد. کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای و محلی نیز می‌تواند ضمن کاستن از دامنه تعارضات محلی، به همگرایی ملی نیز کمک کند.*

منابع

- احمدی، حمید (۱۳۹۰). بنیادهای ملی ایرانی: چهارچوب نظری هویت ملی شهروندمحور. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- اسمیت، آنتونی (۱۳۸۳). ناسیونالیسم (نظریه، ایدئولوژی، تاریخ). ج. ۱. ترجمه منصور انصاری. تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- اشرف، احمد (۱۳۸۳). بحران هویت ملی و هویت قومی در ایران. تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه انسانی.
- آندرسون، بندیک (۱۳۹۱). جماعت‌های خیالی. ترجمه محمد محمدی. تهران: رخداد نو.
- پاشایی، ماریا؛ علمی، محمود؛ ابراهیم‌پور، داوود (۱۴۰۲). مقایسه میزان پایبندی زنان جوان دوقوم ترک و کرد به هویت‌های ملی و قومی. زن و مطالعات خانواده، ۱۶(۶۰)، ۱۸۱-۲۰۱.
- تدین راد، علی؛ نجف‌پور، سارا (۱۴۰۱). اثر احساس تبعیض سیاسی و اجتماعی بر رفتار سیاسی ملی‌گرایانه و قوم‌گرایانه؛ مطالعه موردی قومیت‌های ساکن اهواز. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۷(۲)، ۴۶-۷.
- ترنر، جان‌تاتان (۱۳۹۴). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه علی اصغر مقدم و مریم سروش. تهران: انتشارات جامعه‌شناسی.
- جنکس، کریس (۱۳۹۴). خرده‌فرهنگ: تکه‌تکه شدن اجتماع. ترجمه هاشم آقابیک‌پوری و جلیل سبحانی. تهران: جامعه‌شناسان.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). هویت اجتماعی. ترجمه تورج یاراحمدی. تهران: شیرازه.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۷). نسبت هویت ملی با هویت ملی در میان اقوام ایرانی. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۳(۴)، ۱۶۴-۱۴۳.
- رحمان‌زاده هروی، محمد (۱۳۹۳). نژاد، قوم و ملت در ایران. تهران: آدینه‌بوک.
- رضائیان، علی؛ وثوقی، منصور؛ ساروخانی، باقر (۱۳۹۸). مطالعه جامعه‌شناختی حوزه‌های هم‌گرایی و واگرایی هویت ملی و هویت قومی (مطالعه موردی قوم لک). تغییرات اجتماعی فرهنگی، ۱۶(۲)، ۱۸-۳۶.
- رویین‌تن، مریم؛ مشهدی میقانی، ژیلا؛ یارمحمد توسکی، مریم (۱۳۹۸). مقایسه همگرایی هویت ملی و قومی در شهرهای کرمانشاه، سرپل ذهاب، صحنه و پاوه. فصلنامه علمی مطالعات میان‌فرهنگی، ۱۴(۳۹)، ۹۴-۶۹.
- شمشیری، بابک (۱۳۸۷). درآمدی بر هویت ملی. شیراز: انتشارات نوید.
- صفایی، عزت‌الله؛ بهیان، شاپور؛ جهانبخش، اسماعیل (۱۴۰۰). بررسی جامعه‌شناختی نقش عوامل سیاسی و اجتماعی (طرح‌واره‌های قومیتی) مؤثر بر ایجاد همگرایی قومی در میان گروه‌های قومی ساکن شهر اهواز. ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۴(۴)، ۴۵۰-۳۹۰.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۹). همسازی و تعارض در هویت و قومیت. تهران: آذین‌گل.
- قاسمی، علی اصغر؛ خورشیدی، مجید؛ حیدری، حسین (۱۳۹۰). همسازی هویت ملی و قومی در ایران و رویکرد اقوام ایرانی به وحدت ملی و حق تعیین سرنوشت. فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۸(۵۵)،

قنبری برزبان، علی؛ ظهیری‌نیا، مصطفی (۱۴۰۲). هویت قومی در جامعه ایرانی: همگرایی یا واگرایی (مرور نظام‌مند مطالعات کمی از ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۱). فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، ۱۴(۲)، ۲۵۲-۲۲۷.

کریمی‌مله، علی (۱۴۰۲). سرمایه سیاسی حکومت و هویت ملی: داده‌های پیش‌هشداردهنده در مورد ایران کنونی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۸(۲)، ۱۵۶-۱۰۹.

کلهون، گریک (۱۴۰۱). ملت‌ها مهم‌اند: فرهنگ، تاریخ و رؤیای جهان‌وطنی. ترجمه محمدرضا فدایی. شیراز: انتشارات شیرازه.

گرجی‌زاده، مجید؛ گل‌پرور، محسن (۱۳۹۰). تأثیر ویژگی‌های محلی فرهنگ سیاسی بر رقابت‌های انتخاباتی در ایران (مطالعه موردی، شهرستان ممسنی). فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ۹(۳)، ۱۷۰-۱۶۱.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). نتایج سرشماری نفوس و مسکن استان‌ها و شهرستان‌ها. در دسترس در:

www.amar.org.ir

مرکز آمار ایران (۱۴۰۱). سالنامه آماری استان فارس. آمار مربوط به جمعیت شهرستان‌های استان فارس، در دسترس در:

www.amar.org.ir

معمر، کیانوش؛ امینی، علی‌اکبر؛ اطهری‌مریان، سید اسدالله (۱۴۰۲). عناصر فرهنگی - اجتماعی ایلیاتی-عشیره‌ای و جنبش مشروطه و انقلاب اسلامی در ایران: بررسی انتقادی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۸(۴)، ۲۶۶-۲۳۷.

مقدس، علی‌اصغر؛ حیدری، اله‌رحم (۱۳۸۷). رابطه هویت طایفه‌ای و هویت ملی با تأکید بر متغیرهای نگرشی در شهر نورآباد ممسنی. مطالعات ملی، ۱۹(۱۲)، ۱۷۰-۱۵۵.

مقصودی، مجتبی (۱۳۸۰). تحولات قومی در ایران، علل و زمینه‌ها. تهران: مؤسسه مطالعات ملی.

میرزایی، سید آیت‌الله؛ عیدی، معصومه (۱۳۹۹). ناسیونالیسم، قومیت و قوم‌گرایی (مطالعه موردی شهر بجنورد). جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۱۱(۱)، ۱۴۷-۱۱۵.

میرفردی، اصغر (۱۳۹۶). پژوهشی جامعه‌شناختی پیرامون دگرگونی‌های اجتماعی در ممسنی از آغاز پهلوی. شیراز، ایران: بنیاد فارس‌شناسی. نشر ارم شیراز.

میرفردی، اصغر؛ سلامتیان، درنا (۱۴۰۰). بررسی رابطه هویت ملی و رفتار محیط‌زیستی در بین دانشجویان رشته‌های علوم انسانی دانشگاه شیراز. فصلنامه مطالعات ملی، ۴(۸۸)، ۱۵۹-۱۳۷.

میرمحمدی، داوود (۱۳۸۳). گفتارهایی در مورد هویت ملی در ایران. تهران: مؤسسه مطالعات ملی.

نورائی، مهرداد (۱۳۹۴). تحلیلی درباره تنوع قومی و هویت ایرانی از نظرگاه تاریخی. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۶(۱)، ۸۳-۷۳.

ویرلی، مانوئریسیو (۱۴۰۳). برای عشق به میهن؛ جستاری در باب وطن‌پرستی و ملی‌گرایی. ترجمه مهدی نصرالله‌زاده. تهران: انتشارات بیدگل.

Cohen, A. P. (1982). *Belonging: The Experience of Culture*. Belonging: Identity

- and Social Organisation in British Rural Cultures. 1-17.
- Drake, C. (2019). *National Integration in Indonesia: Patterns and Policies*. University of Awaii Press.
- Guan, T., Luo, N., & Wang, L. (2022). Ethnic Identity, Chinese National Identity, and Intergroup Attitudes of Adolescents from an Ethnic Autonomous Region in China. *Identity*, 22(2), 135-149.
- Huff, S. T., Saleem, M., & Rivas-Drake, D. (2020). Examining the Role of Majority Group Attitudes and Bicultural Identity Integration on Bicultural Students' Behavioral Responses Toward White Americans. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 26(2), 149-162.
- Ishiyama, J. (2023). Does Ethnic Federalism Lead to Greater Ethnic Identity? The Case of Ethiopia. *Publius: The Journal of Federalism*, 53(1), 82-105.
- Martiny, S. E., Froehlich, L., Soltanpanah, J., & Haugen, M. S. (2020). Young Immigrants in Norway: The Role of National and Ethnic Identity in Immigrants' Integration. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(2), 312-324.
- Skinner, J. (2006). Modernist Anthropology, Ethnic Tourism and National Identity: The Contest for the Commodification and Consumption of St Patrick's Day, Montserrat. In: *Tourism Consumption and Representation: Narratives of Place and Self* (pp. 253-271). Wallingford UK: CABI. and Self". Wallingford UK: CABI: 253-271.
- Stryker, S. (1987). Identity Theory: Developments and Extensions. In: K. Yardley & T. Honess (Eds.). *Self and Identity: Psychosocial Perspectives* (pp. 89-103). John Wiley & Sons.
- Supratiknya, A. (2024). Perception of National Identity in a Group of University Students in Yogyakarta, Indonesia. *Journal of Leadership, Accountability & Ethics*, 21(1), 32-46.